

NAŠI BEZISTENI

NOS »BEZISTENS« (MARCHE'S COUVERTS)

U sarajevskoj čaršiji stoje dvije velike zgrade ozidane od kamena; jedna je presvedena s više većih i manjih kupola, a druga bačvastim svodom. Danas su već rijetke Sarajlije koji znaju kako se te zgrade zovu, a još rjeđe, kojima je poznata njihova nekadašnja funkcija. To je zbog toga što je jedna od tih zgrada prestala služiti svojoj svrsi prije kojih 150—200 godina, a druga odmah poslije Prvog svjetskog rata. Te zgrade zovu se *bezisteni* ili *bezistani*, a u našim krajevima počeli su ih graditi pred kojih 450 godina. Ime im kaže da im je domovina Orijent.

Bezisten je složena riječ od arapskog *b e z z i* perzijskog nastavka (*i*)*stan*, a znači mjesto gdje se bez ili platno prodaje. U prvo doba prodavao se u (takvim tržnicama samo svileni, pamučni i laneni bez ili platno, a kasnije i druge skupocjene stvari. U našim krajevima zvahu se *bezisteni* ili *bezistani*, u Carigradu *bedesten*, u Konji *bezazija*. Uz *bezisten* dolazi često i ime njegova osnivača, napr. Gazi Husrevbegov *bezisten*. Ime osnivača upotrebljavalo se naročito onda u narodu, kad je u dotičnom mjestu bilo više *bezistena*. Osim toga nazivali su se i po vrsti tkanine koja se u njima pretežno prodavala, kao i po mjestu odakle je tkanina poglavito dolazila. Tako se jedan *bezisten* u Carigradu zvao *Sandal-bedesten*, a jedan u Sarajevu zove se i danas *Brusa-bezisten*. Prvi je dobio ime po tkanini *sandal*¹ u kojoj je tkan jedan čibuk (der Streifen) od svile, a drugi od pamuka. Tako je protumačeno ime *Sandalbedestena* u Islam ensiklopedisi. Taj se *bedesten* zvao

¹ Ni u Vukovu, kao ni u Broz-Ivekovićevu Rječniku nije tačno objašnjena riječ *sandal*. Navedeno je samo »Art Zeug« i primjeri iz pjesme. Tu riječ nije objasnila ništa bolje ni Jelica Belović-Bernadzikowska u svojoj Građi za tehnološki rječnik ženskog ručnog rada (Sarajevo 1898—1906). Pred kojih pedeset godina slušao sam od svoje rahmetli majke jednu pjesmu, u kojoj su i ovi stihovi:

Tambur kuca sa ulice,
Ne bi l' čula hodžinica,
Ne bi l' meni Fatu dala,
Ili dala, il ne dala,
Ukrašću joj sandal-gaće
Neka Fata svu noć plaće.

U Sarajevu je bilo i prezime *Sandal*.

i *džedid* — *jeni* (novi). O imenu *Brusa-bezistena* biće govora na drugom mjestu.

Bezisteni su vrlo solidno građene zgrade. Zidani su od kamena i presvedeni kupolama ili bačvastim svodovima. Osnovica im je pravougaonik ili kvadrat. Zidovi su im debeli metar i više. U jednom carigradskom *bezistenu* debljina je zidova šest metara. Kupole se oslanjaju na zidove i debele stupove. Iznad svakog stupa je po jedna manja kupola. Vrata su na svod, a krila od željeza. Prozori su dosta maleni. Pri gradnji nastojalo se da zgrada bude što je moguće bolje osigurana od požara. Unutar zgrade uz zidove i oko stupova, ako ih ima, kao i sa vanjske strane niže se dućan do dućana. U nekim su *bezistenima* u Carigradu postojale male pregrade u zidovima, slične današnjim tresorima po bankama, a u kojima su bogataši držali novac, i zato plaćali neku oštetu. Toga u našim *bezistenima*, koliko znam, nije bilo.

Bezistene su gradili razni državnici da se od prihoda, kirije, uzdržavaju njihove zadužbine. Svi *bezisteni* u Bosni pripadali su vakufima. Njima su, kao i drugim vakufskim objektima, upravljali upravitelji vakufa ili *mutevelij*e. Oni su izdavali dućane pod kiriju svake godine javnom dražbom, kao i druge vakufske koristonosne objekte i po potrebi ih popravljali.

U Bosni je bilo šest *bezistena*, tri u Sarajevu, jedan u Banjoj Luci i dva u Travniku. Sva tri sarajevska *bezistena* nastala su u vremenu između 1463 i 1551, banjolučki poslije 1587, a prije 1659, a travnički u šestom deceniju XVIII stoljeća. I baš u to vrijeme, kad su ti *bezisteni* građeni, bila su ova mjesta glavni gradovi bosanskog sandžaka, odnosno bosanskog pašaluka, pa bi se moglo pomišljati, kao da je *bezisten* bio jedna od karakteristika glavnog grada. Od ova tri sarajevska *bezistena* jedan je podigao *Mehmedbeg*, sin *Isabega Ishakovića*, koji je bio početkom XVI stoljeća hercegovački sandžakbeg, drugi je počeo graditi *Gazi Husrevbeg*, najzaslužniji bosanski sandžakbeg po razvitak Sarajeva, a treći *Rustem-paša*, veliki vezir i zet sultana *Sulejmana II*.

Banjolučki bezisten sagradio je vakuf *Ferhad-paše Sokolovića*, koji je za Banja Luku ono, što je bio Husrevbeg za Sarajevo. Dva travnička bezistena podiгоše dva bosanska vezira: Ćamil Ahmed-paša i Hadži Mehmed-paša Kukavica. Bezisteni u Sarajevu i Banjoj Luci nastali su u doba moći i sjaja osmanske države i njihove zgrade odgovarale su tome vremenu, a travničke bezistenske zgrade i po prostoru i po arhitekturi odgovaraju svome vremenu.

Bezisteni su bili u svoje doba centri trgovine, naročito manufakturnom robom i stajali su u centru čaršije svoga mjesta.

U Sarajevu su, kako je već rečeno, bila tri bezistena, a toliko ih je bilo i u Carigradu. Po arhitekturi, razumije se, naši bezisteni znatno zaostaju za carigradskim, dok između površine prostora jednih i drugih nije baš velika razlika, kako ćemo to vidjeti na drugom mjestu u ovoj radnji. I to je jedan od svjedoka, kako Sarajevo nije bilo samo jak obrtni, nego i trgovački centar u XVI stoljeću, a taj je značaj zadržalo i kasnije.

Od ostalih varoši u našoj državi postojali su, koliko znam, bezisteni u Skoplju, Velesu, Beogradu i Slavonskoj Požegi.

Nije mi poznata nijedna radnja o bezistenima. Dr Ćiro Truhelka progovorio je nekoliko riječi o Gazi Husrevbegovu bezistenu i donio mu tlocrt u svojoj poznatoj studiji o Gazi Husrevbegu i njegovu životu.² Napisao je i jedan članak o Brusa-bezistenu.³

Nešto podataka o ovom prvom bezistenu ima u Gazi-Husrevbegovoj spomenici, kao i u jednoj

mojoj radnji o sva tri sarajevska bezistena.⁴ I to je sve, što je napisano o našim bezistenima.

S nekoliko redaka objašnjenje pojam bezistena u *Enzyklopaedie des Islam*, a u ilirskom izdanju — Islam Ensiklopedisi — obrađeni su samo carigradski bezisteni, dok o bezistenima drugih mjesta nema ni spomena.

Za bezisten znaju i naše narodne pjesme. U pjesmama dolazi uvijek *bezisten*, a ne *bezistan*, a tako je navedena ta riječ u Vukovu, Iveković-Brozovu i Akademinskom Rječniku. Zbog toga i ja sam se odlučio za upotrebu tog oblika u ovoj radnji.

Pri gradnji sarajevskih bezistena kao i drugih monumentalnih zgrada sudjelovali su, pored domaćih majstora, i strani, naročito dubrovački, o čemu imamo sigurnih dokaza. Ko je gradio banjolučki bezisten ne zna se dok su travničke bezistene sigurno gradili domaći majstori.

Osim zidara i klesara bili su pri gradnji bezistena zaposleni kovači i kuršundžije. Kovači su izrađivali vrata i demire za prozore. Kuršundžije ili topljači olova izlivali su olovne ploče i prekrivali krovove. Ploče i okvire za gvozdenu vrata kovao je Vareš, a skivali su ih kovači onoga mjesta, gdje mu je zgrada građena. Svu drveninu i potrebne grede tesali su dunderi. Nešto posla imao je i staklar (džamdžija).

Na pisanje ovog rada potakle su me dvije činjenice: 1. sada se upravo vrše pripremni radovi za restauraciju i konzervaciju obaju sarajevskih bezistena, kojima je i namjena određena, a 2. u našoj historiografiji nema nikakve radnje o bezistenima, nemaju je, dapače, ni drugi narodi, gdje su bili bezisteni zastupljeni u većem broju.

BEZISTENI POJEDINIH MJESTA

1. SARAJEVO

Sarajevo se prije dolaska Turaka zvaše Vrhbosna. U doba bosanske samostalnosti bila je to malena varošica. Prvi put se spominje ta varošica 1379 u vezi s dubrovačkim trgovcima. Njihova kolonija je postala u Vrhbosni, odnosno u Sarajevu, glavni ekonomski centar u Bosni. Razvoju Sarajeva najviše su doprinijeli namjesnici Isabeg Ishaković (1440—1463) i Gazi Husrevbeg (1521—1541).

Pored brojnih dućana, magaza, daira, mlinova, stupa i drugih radionica namijenjenih obrtu i trgovini, te karavansaraja (hanova) i musafirhana (gostinjaca), namijenjenih saobraćaju, podignuta su ovdje, kako je već rečeno, tri bezistena namijenjena samoj trgovini. Od ta tri bezistena jedan je sagrađen u prvom periodu razvoja ove varoši i njene čaršije, a dva u Husrevbegovu građevnom periodu.

MEHMEDBEGOV BEZISTEN

Prije februara 1462 sagradio je Isabeg Ishaković — osnivač Sarajeva — svoj veliki karavansaraj prozvan *Kolobara*, oko koga se, kao centra, počela odmah formirati sarajevska čaršija. Do Kolobare, na istočnoj strani, podigao je njegov sin

Mehmedbeg prvi bezisten u Bosni. Taj bezisten stajao je do 1842 g. na onom mjestu, gdje su do 1949 g. bile Trgovke ili Pazarbule. Opis toga bezistena nije nam se očuvao. Kako predaja kaže, bio je taj bezisten do pohoda princa Eugena 1697 presveden kupolama pa je u požaru

² Glasnik Zem. Muzeja XXIV (1912).

³ »Bosnische Post«, Sarajevo 1912, broj 80 od 6. IV.

⁴ Esnaf i obrti u Bosni i Hercegovini I, Sarajevo, Zagreb 1935, str. 60—62.

nastradao tako, da su se kupole provalile i kasnije zgrada prekrivena drvenim krovom. Tako je ostalo sve do 9 jula 1842. Toga dana zadesio je čaršiju strašan požar. izgorilo je preko 2.000 raznih objekata u čaršiji, a među njima i ovaj bezisten.⁵

Godine 1873 zabilježio je Salih efendija Muvekit, koji je upamtio ovaj požar, da je na mjestu ovoga bezistena sagrađeno oko 60 dućana. Tako je iščezao svaki trag Mehmedbegovu bezistenu, o čemu sam se uvjerio 1949, kada su srušene i Trgovke. Možda će se naći tragovi temelja, kad se na ovome mjestu bude gradilo.

GAZI HUSREVBEGOV BEZISTEN

Na zapadnoj strani od Gazi Husrevbegove džamije, najmonumentalnije zgrade ove vrste na Balkanu osim Edrene i Carigrada, stajao je, a djelomično postoji i danas, Gazi Husrevbegov bezisten. Od džamije je udaljen kojih 50 m. Dvije trećine te zgrade djelomično su ruševine, dok je njen preostali dio još u dobrom stanju.

Gazi Husrevbegov bezisten razlikuje se u građevnom pogledu od ostalih, meni poznatih zgrada ove vrste. Ta je razlika u tome, što je kod drugih bezistena osnovica kvadrat ili pravougaonik, kod koga dužina ne nadmašuje širinu ni dvaput, a presvedeni su kubetima, dok je ovaj bezisten dugačak 106.05 m, a širok prosječno 19.5 m, (na južnoj strani iznosi širina 19.10, a na sjevernoj 19.80 m), a presveden je bačvastim svodom poput kakve bazilike. Pri gradnji Gazi Husrevbegova bezistena sudjelovali su majstori iz Dubrovnika. Na zapadnoj strani ove zgrade bio je prizidan karavansaraj, t. zv. Tašlihan,⁶ kvadratne osnovice, čija je stranica iznosila 47 m, dok se s ostale tri vanjske strane nižu dućani, koji su nastali u isto vrijeme kad i bezisten i Tašlihan.

Kroz sredinu bezistena vodi 106.05 m dugi pokaldrmljeni hodnik, a s obje njegove strane nižu se dućan do dućana. Ti dućani presvedeni su također bačvastim svodovima, čije osi okomito padaju na glavnu os zgrade.

U bezisten se ulazilo s ulice kroz četvera vrata. Dvoja su vodila iz Kujundžiluka (danas Gazi Husrevbegova ulica), dakle sa sjeverne strane, a po jedna s juga i sjevera. Iznad svakih vrata je po jedan prozor ispod šiljastog svoda. Osim tih prozora bila su ispod samog svoda luneta, kroz koja je prodiralo slabo svjetlo, osim dijela gdje se naslanjao Tašlihan, a u preostalom dijelu bili su nešto veći prozori. Zbog toga je bio nutarnji dio bezistena dosta mračan. To je jedna od karakteristika svih bezistena. Jedna sporedna vrata vodila su u Tašlihan. Krila tih vrata bila su od hrastovine, dok su ostala bila od željeza.

Da ovaj opis bude što potpuniji, spomenuću da je u zadnje vrijeme izgledalo kao da je ova zgrada bila nešto u zemlju ukopana, pa se iz današnjih ulica Jugoslavenske armije i Gazi Husrevbegove ulazilo niz 3—4 stube, a iz ulice Vase Misikna niz dvije.

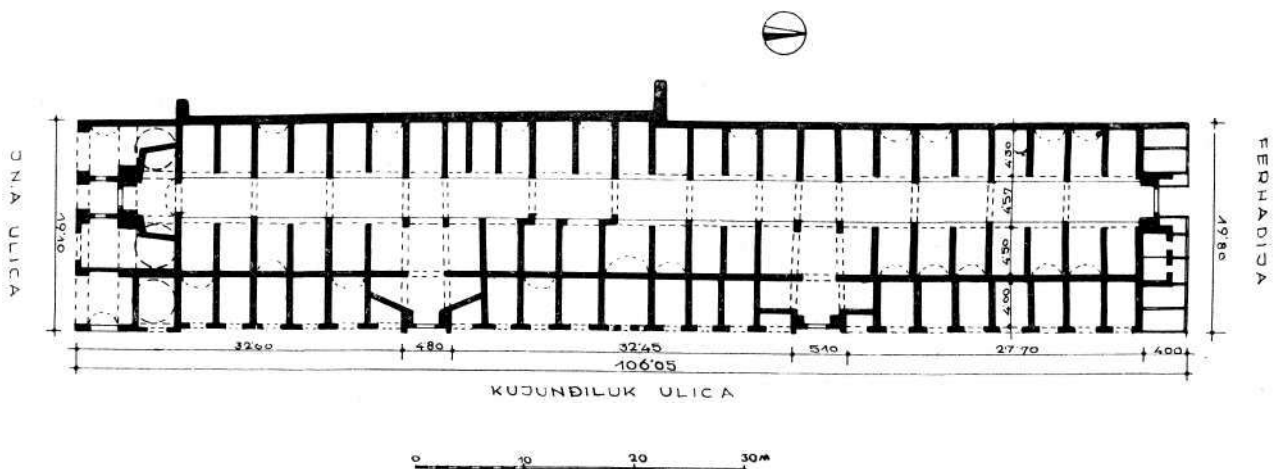
I pod vanjskih dućana niži je od nivoa ulica. Oni su vremenom nasipani, pa su danas niži no su nekada bili. To je sve zbog toga, što se ulica kroz stoljeća nasipala. Predaja zna, da se nekada ulazilo u bezisten uz 2—3 stepenice.

Od tri Husrevbegove zakladnice najmlađa je napisana 1537 g. i kako u njima ni bezistanu ni Tašlihanu nema spomena, sagrađene su ove zgrade poslije 1537 g., a prije 1555, kada se prvi put spominju. Međutim, sada možemo i tačnije odrediti vrijeme njihova postanka.

Ljetos je našao u dubrovačkom arhivu (Acta turcarum, serija LXXV broj 3217) naučni saradnik

⁵ Hamdija Kreševljaković, *Esnafi i obrti*, str. 71.

⁶ Dr. Ćiro Truhelka, *Gazi Husrevbeg, njegov život i njegovo doba*. Gl. Z. M. XXIV. 1912, strana 187.

Gazi Husrevbegov bezisten u Sarajevu — tlocrt

Gazi Husrevbegov bezisten u Sarajevu — maketa Husejna Karišika

Hazim Šabanović nedatiranu molbu sarajevskih trgovaca i svih stanovnika šehera upućenu dubrovačkom knezu i vlasteli, kojom mole, da se pošalje trideset majstora, koji su stručnjaci u gradnji zidova, svodova i kupola. Dalje se kaže da je s pismom dubrovačkih prijatelja *Ulama-paše* i *Muradbega*, sandžaka od *Požege*, poslan neki *Mahmud* i s njim treba da dođu traženi majstori, koji su potrebni za dovršetak *karavan-saraja*, koji je podigao merhum Husrevbeg. Majstori će primiti plaću, darove i putni trošak od mutevelije i nazira. Svi građani Sarajeva ići će na ruku majstorima. U molbi se ističe kako je svim Sarajlijama kao i dubrovačkim trgovcima u Sarajevu potrebna od požara sigurna zgrada, jer često požari prouzrokuju veliku štetu. Još iste godine zgrada će biti dovršena.

Gornja je molba pisana za vrijeme bosanskog sandžakbega Ulama-paše. On je došao u Bosnu poslije 17 juna 1541, jer je toga dana umro Husrevbeg, i ovdje je ostao do 1543, te prema tome je molba upućena Dubrovčanima u ovome vremenu. Kako se u spomenutoj molbi spominje Muradbeg kao *požeški sandžak*, a to je postao 1542, to je ova molba pisana 1542 ili 1543 godine, a u to se doba radilo i na dovršetku *karavan-saraja*. Bezisten se u molbi nikako ne spominje, ali to ni najmanje ne smeta, jer su bez svake sumnje obje zgrade građene u isto doba.

I ovaj je bezisten više puta stradavao od požara, ali nijedan ga nije uništio. Najžešći požari su bili u ovom kraju 1697 i 1879. Ovaj zadnji strašno je ošteti Tašlihan i učinio ga neupotrebljivim bez znatnih popravaka, ali bezisten je ostao uspravo. Više puta bi se od vatre rastopilo olovo na krovu, i od velikog dima počadio bi malter i to

bi se odmah popravilo. U požaru iz 1788 g., kako piše kroničar Bašeskija, vatra je zahvatila i dućane u bezistenu.⁷

Sve do 1914 služio je ovaj bezisten svojoj svrsi. U njemu se prodavala razna tekstilna roba od svile i pamuka. Trgovci su bili isključivo muslimani i Jevreji. Iza 1878 prodavale su se ovdje i harmonike, te razna galanterija i bižuterija.

Prvi spomen Jevrejima u bezistenu pada u 1771. Te godine pokraden je noću dućan nekog Jevrejina u ovome bezistenu. Odnosno je u robu i gotovu 2000 groša. Sumnja je pala na Mustafu Tarakčića, koji je držao kafanu u bezistenu i zbog toga mu je radnja zatvorena.⁸

Možda je bilo Jevreja u ovome bezistenu još od druge polovine XVI st., kada su se stali naseljavati u našem gradu. U neposrednoj blizini Gazi Husrevbegova bezistena stajao je i njihov ghetto.

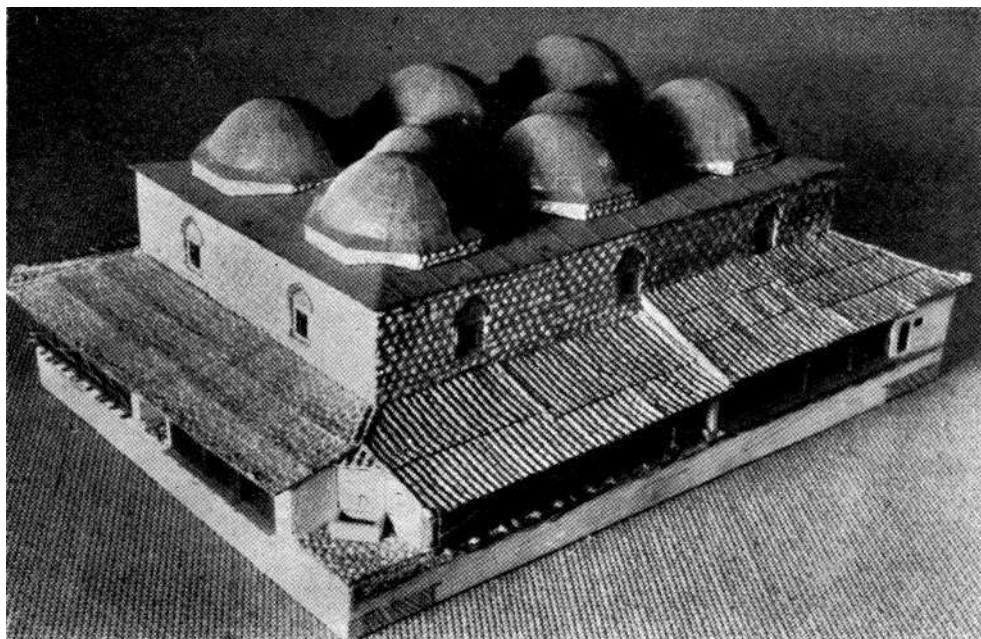
Isto tako je to prvi i jedini spomen kafani u sarajevskim bezistenima, premda se zna da je u Sarajevu postojala lijepa kafana još 1592.

U bezistenu je bilo jedno raskršće, što se vidi i na našem planu. Iznad njega je bila mala soba u kojoj je noću sjedio noćobdija (pasvandžija). On je zatvarao i otvarao bezistenska vrata, a plaćali su ga trgovci bezistena ili bezistenlije.

Vrijedno je istaći da su vanjski dućani ove zgrade pripadali Kujundžijskoj čaršiji ili Kujundžiluku. Ti vanjski dućani i njima odgovarajući dućani u bezistenu imali su isti svod i, to je znak da su građeni u isto doba. I, kako je rečeno, iz

⁷ R. Muderizović, Kronika Mula Mustafe Bašeskije, Gl. Z. M. XXX (1918), str. 82. Do početka ovog stoljeća bilo je u Sarajevu majstora, koji su umjeli pokrivati zgrade olovom. Zadnji od njih Muhamed Krbeš umro je 1952 g.

⁸ R. Muderizović, Kronika M. M. Bašeskije, str. 42.

Brusa bezisten u Sarajevu s okolnim dućanima — maketa Husejna Karšića

Kujundžiluka su vodila dvojna vrata u bezisten. Glavni ulaz u Stari ili Fatihov bezisten u Carigradu bio je također iz Kujundžiluka. Držim da ovo nije puki slučaj. Stara ženska nošnja ne da se ni zamisliti bez nakita. Bezistenlije i kujundžije imali su iste mušterije. Kujundžijski esnaf u Sarajevu bio je mješovit. U njemu je bilo majstora svih četiriju konfesija. Godine 1848 bila su u njemu 34 muslimana majstora,⁹ a sigurno je još najmanje toliko bilo majstora kršćana i Jevreja.¹⁰

U Kujundžiluku su imali svoje radnje i mjenjači novca ili sarafi.

U Tašlihanu imali su neki domaći kao i strani

trgovci svoje radnje. Ovaj karavan-saraj služio je više trgovini negoli prometu.

Tako je Gazi Husrevbegov bezisten s Tašlihanom bio pravi centar bosanske trgovine sve do 1879.

Kako je vakufska uprava bila odlučila da na mjesto propalog Tašlihana sagradi veliku zgradu, porušiše mu podor 1913 godine, a 1914 bilo se pristupilo i rušenju bezistena, jer ni on nije bio više ono, što je bio u prošla vremena, te bi i njega nestalo, da nije izbio prvi imperijalistički rat.

U Gazi Husrevbegovu bezistenu bila su 52 dućana.^{10a}

BRUSA BEZISTEN

Kako se u XVI stoljeću naglo razvijala trgovina, najbolji je dokaz to, što je u Sarajevu sagrađen i treći bezisten, a nastao je odmah iza Husrevbegova. Dovršen je 1551 godine. Podignut

je preko puta Mehmedbegova, i to na njegovoj južnoj strani u neposrednoj blizini Kolobare.

Od svoga postanka zove se Brusa bezisten. Sagrađio ga je Rustem-paša, koji je bio rodnom iz Sarajeva ili njegove najbliže okoline.¹¹

⁹ R. Muderizović, Popis sarajevskih zanatlija iz 1848, Gl. Z. M. XLI (1929), sv. II, str. 16.

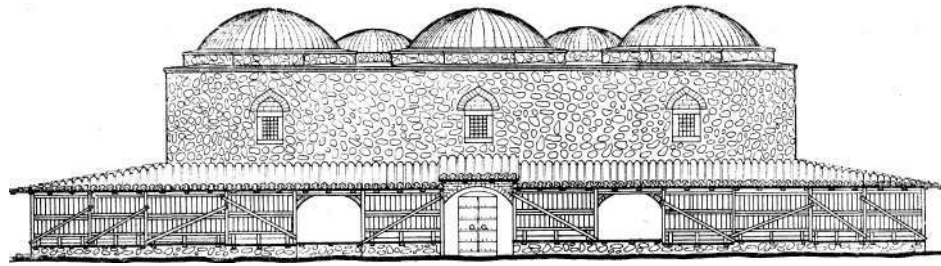
¹⁰ H. Kreševljaković, Esnafi i obrti, str. 121—126.

^{10a} Oko 1908 godine u Gazi Husrevbegovu bezistenu sjedili su u lijevom dućanima, ulazeći iz današnje ulice Jugoslavenske armije, ovi trgovci: Bičakčić Murat i Fehim (2 dućana), Samokovlija Braća, Kapetanović Alijaga, Papo Jozef, Jaho Sandukčija (2 dućana — prolaz za Tašlihan), Montiljo Hajim, Gaon Izidor (2 dućana), Hasibović Asim ef., Ablaković Salihaga, Hasibović Ali-efendija, Mašić Sulejman ef., Mašić Mehaga, Memišević H. Mujaga, Izmirlija Neziraga, Henda Asim, Baščaušević Mujaga, Fočo Vej-sil, Kapetanović Mehaga, Izmirlija Omeraga, Ruždić Lutfaga, Mašić Ismet, Sloboda Mujaga i Alijaga, Papo Izidor (2 dućana), a u lijevom dućanima ulazeći iz Ferhadije (danas Vase Miskina ulica): Jaho Jevrej. Čengić Ahmed ef., Pinto

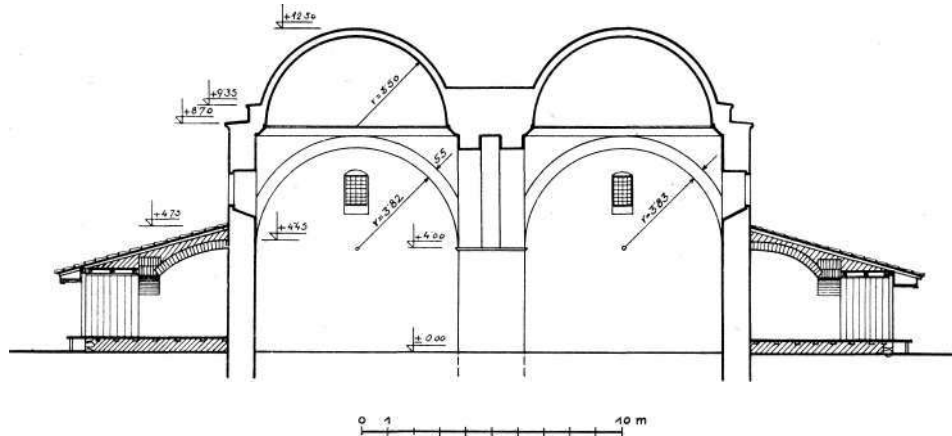
Haim, Tokić Alijaga, Potogija Fejzaga, Potogija Ahmedaga, Altarac Sekučo, Altarac Avram, Nanić Suljaga, Kobić Muhamed, Baščaušević H. Edhem (ulazi iz Kujundžiluka, kod zadnje Četvorice), H. Memišević Omer, Vatrejak Mehaga, Hasibović Mehmed ef., Ablaković Jusufaga, Bakarević Ragib ef., Čengić Ismet, Mašić Sulejman ef., Mulahamidović Zahidaga, Hasibović Eminaga, Slinić Mehaga, Salom Jakica, Varešanović Muharemaga, Levi Aron, Varešanović Muharemaga 2 dućana (zadnja trojica ulaze iz vis a vis Čurčiluka), Papo Jakov (ulazi iz Čurčiluka), Janjac Salihaga, Braća Samokovlija, Bičakčić Murat i Fehim (2 dućana) i uz njih Merkuš Montiljo.

Te mi je podatke dao Seid Memišević, čiji je otac bio u bezistenu trgovac preko 30 godina.

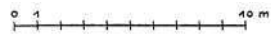
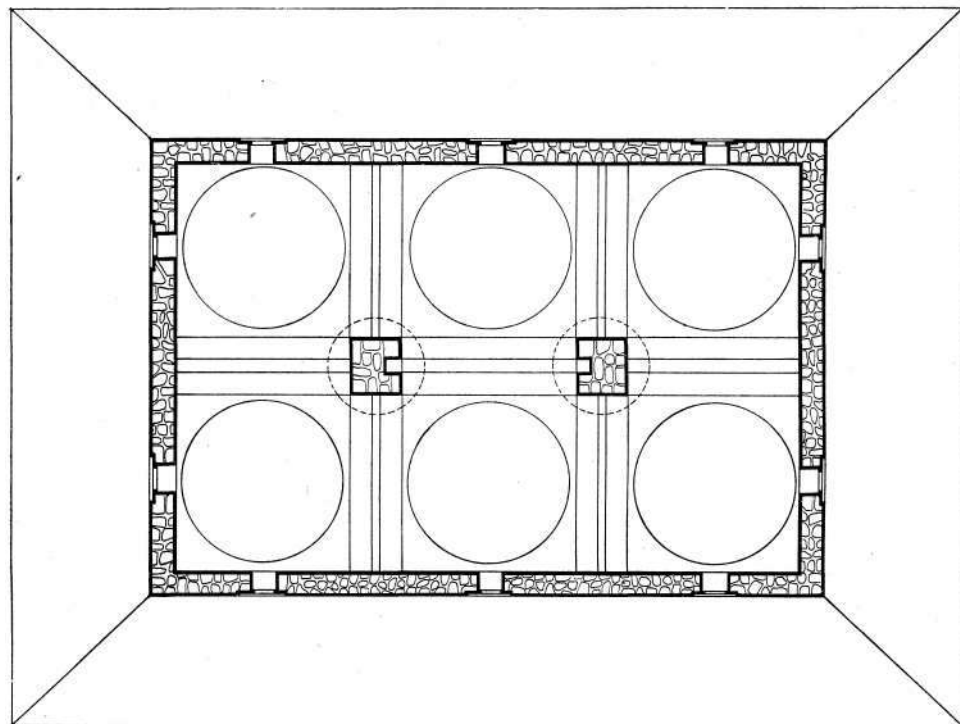
¹¹ H. Kreševljaković, Veliki vezir Rustem paša, Narodna Uzdanica, kalendar za 1939, Sarajevo 1938, str. 77—94.

Brusa bezisten — fasada

Poprečni presjek Brusa bezistena

Tlocrt Brusa bezistena

Da ostavi spomen u svome zavičaju, sagradio je i veliki kameni most preko rijeke Željeznice na Ilidži, a prema njemu, uz lijevu obalu te rijeke, veliki han (Taj han nosio je u zadnje doba ime Hotel Igman). Han i bezisten učinio je evladijet vakufom (fidei comis) i odredio da se od njihovih prihoda uzdržava spomenuti most. Kako se Rustem-paša bavio i trgovinom, proizvodio je u Brusi svilu, koja se u prvo doba prodavala u ovome bezistenu, i po tome je upravo ovaj bezisten prozvan Brusa-bezisten.

Zgrada Brusa-bezistena sagrađena je na način Fatihova i Sandal-bezistena u Carigradu, pravokutne osnovice i presveden sa 6 velikih kupola 7 m u promjeru, koje se opiru na zidove i dva stupa (2.30X2.75 m) i dvije male kupole iznad stupova. Ovaj je bezisten znatno manji od onih carigradskih i od Husrevbegova. Dug je 29.40, a širok 20.15 m, i, prema tome, zaprema površinu od 592.43 kvadratna metra. Površina Fatihova bezistena iznosi 1008 kvadratnih metara (36X28), Sandal-bezistena 2116 (46X56) a Husrevbegova 2067.975 (106.05X19.5).

Zidovi Brusa bezistena su razne debljine. Sjeverni je zid deo 130, južni 125, a istočni i zapadni po 115 cm. U svakom su zidu po jedna na svod građena vrata. Na dva kraća zida su po dva, a na dva duža po tri prozora.

Graditelju ove zgrade pošlo je za rukom da kroz onih deset manjih prozora postigne relativno dobro osvijetljenje unutarnjeg prostora.

Tlo je oko sva četiri zida i oba stupa uzdignuto za 25 cm. Između tih uzdignuća je pokaldrmljen hodnik, a na njima su bili dućani koje su dijelile drvene pregrade. I stropovi dućana bili su od daske.

Među svodovima, što polaze s ona dva stupa, nalaze se dvije male prostorije — dva tresora. Držalo se da od tih prostorija nema sigurnijih skloništa od požara i vlage. Od 1697, tj. od velikog požara, pa do iza 1852 držali su tu svoje arhive svi sarajevski esnafi, a tu su čuvani i sidžili i druge razne isprave.¹²

Licem ove zgrade, kao i kod Husrevbegova bezistena, nizao se sa sve četiri strane dućan do dućana. Svi su ti dućani bili presvedeni bačvastim svodovima. Nastali su u isto vrijeme kad i sama zgrada. Nešto od tih svodova održalo se sve do danas. Za njih smo saznali tek 1949, kad su srušeni stari dućani oko ove zgrade. Učrtani su u našem tlocrtu. Najveći dio tih dućana uništen je u brojnim požarima.

Iznad svakih bezistenskih vrata bio je malen natkriven trijem. Tome se vide tragovi, samo se danas ne zna tačno da li su to bile kalote ili male kupole na stupovima. Ovom je bezistenu u svom prizemnom dijelu donekle slična tržnica u Krakovu, poznata pod imenom Sukienice.

Unutrašnjost Brusa bezistena

U raznim izvorima naziva se ovaj bezisten Rustem-pašin, Mali bezisten i Brusa bezisten, a u narodu je danas poznat samo pod ovim zadnjim imenom. Od nepoznatog mi vremena zovu neka vrela Rustem-pašu *Čigala-zade* (Čigalić), a to prezime nalazimo i u nekim izvorima, koji se odnose na ovaj bezisten.¹³ Ali on nije bio Čigalić.¹⁴

U blizini Brusa bezistena proticala je Mošćanica sa svojom pritokom Bukom. Za vrijeme naglih kiša znade Buk nabujati tako da i danas potopljava Bašćaršiju, ma da je njegovo korito pred kojih 40 godina regulisano. Za takvih bujica prodirala je voda i u sam bezisten. Dvije poplave zabilježio je i Bašeskija, i to 1767 i 1776.¹⁵

Zbog toga su i bili dućani u bezistenu nešto uzdignuti. Tako je isto bilo i sa dućanima u susjednom Abadžiluku i na Bašćaršiji. I poznata poplava od 1915 napunila je ovu zgradu vodom do 20 cm.

Godine 1771 čitano je u ovom bezistenu carsko pismo za ratnu pomoć (seferi indadije), koju Sarajlije ne htjedoše dati. Godine 1773 neko se potužio kadiji, kako nekolicina osoba buni prostu svjetinu i drži skupštine u Brusa bezistenu.¹⁶

Kako je već spomenuto, u ovome se bezistenu u prvo doba prodavala svila i svilena roba iz Bruse. Godine 1659 boravio je ovdje Evlija Čelebija i, začudo, on spominje samo jedan bezisten i ono, što za nj piše, biće da se odnosi baš na Brusa

¹² H. Kreševljaković, Esnafi i obrti, strana 111.

¹³ Acta turcica u Gazi Husrevbegovoj biblioteci.

¹⁴ H. Kreševljaković o. c. 94.

¹⁵ R. Muderizović o. c. str. 32 i 551.

¹⁶ R. Muderizović, o. c. 42 i 47.

bezisten. On kaže: »Ima vrlo lijep tvrd kupolama prekriven bezisten. U njemu ima svakovrsne skupocjene indijske, sinske, arapske, perzijske, poljske i češke robe. Ovamo donose na tovarnim konjima bezbrojnu različitu skupocjenu robu na prodaju Dubrovnik i velika Venecija.«

Kada su trgovci napustili Brusa bezisten, ne znam. Sigurno je samo to da su sredinom prošlog stoljeća u njemu imali dućane telali ili staretinari. Njih napada jedan sarajevski list 1869 što se ovakve licitacije na vrijeme ne oglase u novinama. U ovoj se bilješci zove Mali bezisten.¹⁷

Odmah iza okupacije iseljeni su telali na Novu Testu (danas Kočića ulica), koja se do 1878 zvaše Osman-pašina cesta, a bezisten je uzet za mondurmagazin i u vojnim rukama ostao je sve do 1902 g. Iza toga stajao je više godina prazan, a onda je u njemu otvoren veliki dućan manufakturnom robom.¹⁸ Kad je to društvo likvidiralo, i opet je bio kraće vrijeme zatvoren, a onda je u njemu smješten parni mlin.

I na njemu su više puta vršeni razni popravci. Tim popravcima ima spomena i u sidžilima.¹⁹ U sidžilu br. 30 str. 114 nalazimo ovaj zapis:

»Veleučenom gospodinu Fejzulah-efendiji, mu-teveliji Rustempašina vakufa u Sarajevu, nakon pozdrava, saopćuje se: Kako je od velikog požara, koji se je tu prije desio u Sarajevu, oharabio bezisten spomenutog vakufa i treba ga popraviti, to su vlasnici dolafa i dućana oko njega zamolili, da se poberu kirije od dolafa i dućana u spomenu-

tom bezistenu, pa da se od tih kirija izvedu popravci. Pošto je od strane šeriatskog suda obavljen pregled (kešf) i ustanovljen detaljan troškovnik na 189,50 groša, to je šeriatski sud izdao dozvolu za popravak prema troškovniku, koji je vama predat u ruke, te je u tomu napisana i poslana ova murasela. Kada vam stigne, popravite spomenuti bezisten na opisani način od sabranih kirija. Pozdrav, 27 redžeba 1203 (23 aprila 1788). Sejid Ali, kadija u Sarajevu.

God. 1878 bilo je u Brusa bezistenu trideset i šest dućana.

Naše je bezistene zapazio i jedan od francuskih putnika, koji je boravio u Sarajevu mjeseca maja 1658 god. To mjesto u njegovu putopisu u, prijevodu dra Ć. Truhelke glasi:

»Imate i vrlo lijepih tržnica, zatvorenih, koje se noću zatvaraju kao zemaljske palače; zovu ih bezistan. Tu se prodaje sukno, vosak, platno, koža, lijepo krzno i postave svila i druga roba, koja dolazi iz Mletaka i druga roba i radovi iz zemlje.

Našao sam tu i čovjeka, vješta u znanosti koja se zove »Zahirge« ili, kako ju Vigener u svojim šiframa, a Leon Afrikanski u svojoj knjizi, zove »Zairagia«. Govorili smo neko vrijeme zajedno. To je jedna od najljepših najzanimljivijih i naj-savršenijih znanosti između svih vrsti divinacije, a proizlazi sva iz stare kabale Jevreja; a gotovo nikada neće pofaliti u ljepoti odgovora i na pitanja, koja joj se stavljaju riječ po riječ, slovo po slovo. Ime mu je Jusuf Čelebi.«²⁰

2. BANJA LUKA

Kako je u prošlom broju ovoga godišnjaka štampana odlična studija iz pera Alije Bejticia o Banjoj Luci, to je svaka riječ o njenoj prošlosti suvišna. Spominjem samo to, da je Banja Luka bila glavni grad bosanskog sandžaka odnosno pašaluka od 1553 do 1639 godine, i da na njenu teritoriju postoje dva lokaliteta imenom bezisten; jedan u Gornjem, a drugi u Donjem Šeheru.

Meni su dobro poznati izvori koji govore o obrtu i trgovini Banje Luke, ali u njima nema spomena bezistenu u Gornjem Šeheru.

Jedan je mali dio čaršije u Donjem Šeheru i do danas natkriven drvenim krovom iz novijeg vremena. Taj se dio zove Bezisten ili Sarajevska čaršija. Ovo drugo ime dobio je po sarajevskim trgovcima, koji su do nedavno dolazili u većem broju u Banju Luku na duhovski vašar i tu bi im banjolučki trgovci i obrtnici ustupili svoje dućane. Uz ovaj bezisten bio je, također iz novijeg vremena, velik han, zadužbina Jusufage Šibića.

Biće da je na tom mjestu postojao u XVII stoljeću pravi bezisten, i da je bio sagrađen poput Husrevbegova bezistena. Na to nas upućuje i prostor na kome je stajao. Pripadao je Ferhad-pašinu vakufu, a sagrađen je poslije 1587, jer je te godine napisana Ferhad-pašina zakladnica i u njoj određeno da se iz vakufskih suvišaka sagradi i jedan bezisten.

Jedini siguran izvor za opstanak toga bezistena je »Sejahatnama«, putopis Evlije Čelebije. Opisujući Banju Luku govori, naravno, i o njenoj čaršiji. To mjesto u prijevodu glasi: »Čaršija ima oko 300 dućana. Tvrdo sazidan bezisten sa sto dućana, gdje se i danas s obje strane na vratima provlači gvozdeni lanac. Ovaj bezistan je Ferhad-pašina zadužbina.«²¹

Za vrijeme Bečkog rata napao je 1690 g. veći odjel austrijske vojske iz Požege Banju Luku, djelomično je zauzeo i spalio.²²

¹⁹ Sarajevski sidžil Gazi Husrevbegove biblioteke XXIX, 10 i 114.

²⁰ Gl. Z. M. XVII (1905) str. 432— 433.

²¹ S. Kemura, Iz Sejahatname Evlije Čelebije, Gl. Z. M. XX (1908), str. 295.

²² Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs N. F. III Wien 1889, str. 133 u dodatku.

Bezisten u Banjoj Luci

3. TRAVNIK

Biće da je tom prilikom propao ovaj bezisten, a njegovo ime preneseno na onaj dio čaršije.

Travnik se počeo nešto jače razvijati kad je postao glavni grad pašaluka. Bosanski je vezir prenio svoju stolicu iz Sarajeva ovamo nakon već više puta spomenutog požara od 1697.

Elči Hadži Ibrahim-paša²³ prvi je vezir za koga se sigurno zna da je rezidirao u Travniku, a vezir na Bosni postao je 1703. Od ovoga vremena počeo se Travnik nešto jače razvijati. Među javnim zgradama što su podignute nakon 1703 nalazimo i dva bezistena kao koristonosne objekte dvaju vakufa bosanskih vezira, a sagrađeni su skoro u isto vrijeme i to jedan u starom dijelu Travnika u Donjoj, a drugi u novom dijelu u Gornjoj čaršiji.²⁴

Prvi bezisten sagradio je Sapasalan Čamil Ahmed-paša nešto prije 13 augusta 1757. On je iz temelja obnovio Gazi Aginu džamiju, koja je stajala na mjestu današnje Sulejmanije. Pod tom novom zgradom napravio je oko jednog hodnika deset dućana i pod arkadama iste zgrade (jug i zapad) sedamnaest dućana.

²³ A. Bejtić, Elči Hadži Ibrahimpašin vakuf u Travniku, Sarajevo 1942.

²⁴ Do kraja XVII stoljeća dijeli se travnička čaršija također na Gornju i Donju. Pod gornjom se razumijevao onaj dio, što se od današnje željezničke pruge stere prema tvrđavi. Taj se dio kasnije prozvao Čizmedžiluk. Od XVIII stoljeća zove se Gornjom čaršijom ona, što je nastala u novom dijelu Travnika.

Onih deset dućana oko hodnika na kome su dvojna vrata, smatra se bezistenom. Iz zakladnice se vidi da je dućanima u bezistenu kirija bila dva puta skuplja nego onim pod arkadama.²⁵

Ovaj bezisten postoji i danas, ali ne služi svojoj svrsi.

Fočak Hadži Mehmed-paša Kukavica podigao je u novom dijelu Travnika više raznih objekata, a među njima jedan mali bezisten koji je imao, bar u posljednje vrijeme, dvanaest dućana. Zgrada postoji, ali su dućani zazidani. Godine 1942 vidio sam kod pokojnog Faikbega Ibrahim-pašića-Kukavčića više obračuna ovoga vakufa iz godina 1844 do 1857. Iz tih obračuna vidi se da je u ovome bezistenu tada bilo dvanaest dućana. U njima su tada radili obrtnici, a ne trgovci.²⁶

Na zgradi, gdje su bili ti dućani, stoji i danas ploča s turskim natpisom iz koga se vidi da je bezisten na Sebilju sagradio Hadži Mehmed-paša u rebiul-aharu 1171.²⁷

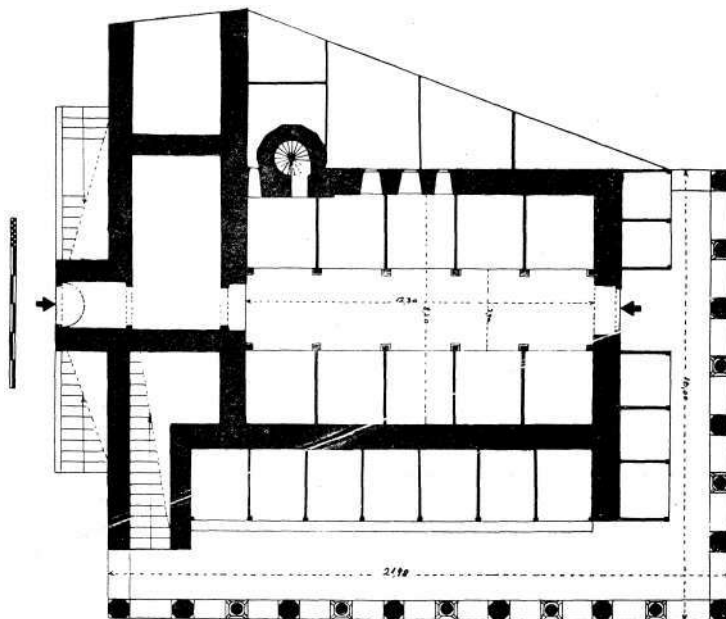
²⁵ A. Bejtić, Čamilija džamija i njen vakuf u Travniku, Glasnik I. V. Z. X (1942) str. 143–148.

²⁶ Godine 1855 bili su zakupnici: Ante Franić, zimija Antun, čurčija Ivšo, neki prodavač burmuta Ante, čurčija zimija Tazbez (?), čibukčija Salih, sarač Avdija, Kodža Hussein, Topal Bećiraga, zimija Petro, sarač Alija i čizmedžija Rešid. Prvih devetorica plaćali su godišnje po 85, a zadnja trojica po 75 groša kirije.

²⁷ Ovaj je mjesec počeo 13. XII. 1757 i trajao do 10. I. 1758.

Bezisten pod Sulejmanijom džamijom u Travniku

Tlocrt bezistena pod Sulejmanijom džamijom u Travniku
(po A. Bejtiću)

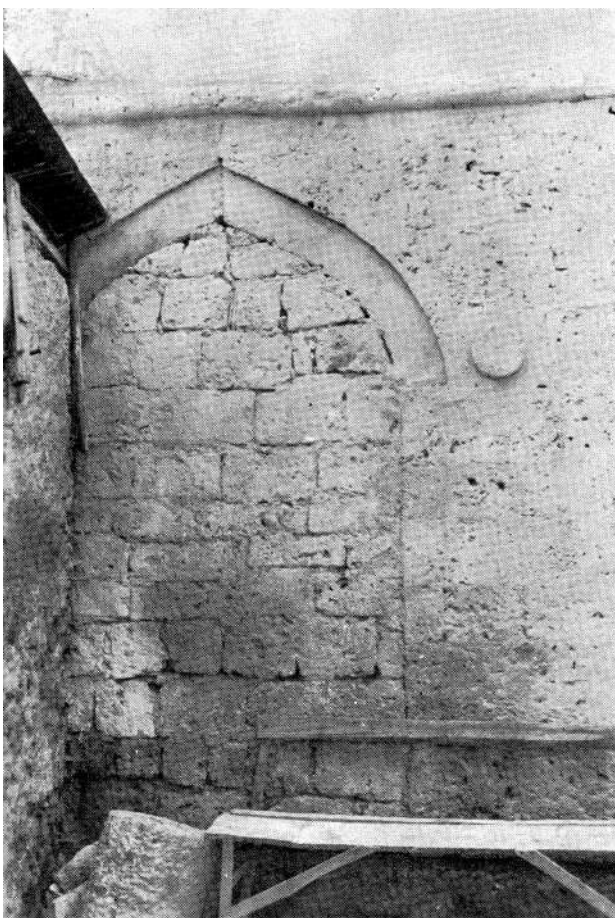
BEZISTENSKI DUĆANI

U Gazi Husrevbegovom bezistenu bili su dućani ugrađeni u zidove same zgrade, kako se to vidi u našem tlocrtu, a u Brusa-bezistenu, kao i u oba travnička, bio je unutarnji prostor ispregrađivan drvenim pregradama, koje su se mogle lako pomicati i prema tome mogli su se dućani proširivati spajanjem dvaju i više dućana, ili suziti pregradom jednog dućana, kako se to radilo i po ostaloj čaršiji. Kako je izgledao unutarnji prostor Mehmedbegova i banjolučkog bezistena, ne znam.

Uz zidove i pregrade bile su rafe (police), u kojima se držala roba.

Po podu dućana bio je prostrt ćilim. Trgovac je sjedio na tanku šiltetu do eekmedžeta, u kome je držao novac, teftar i sl. Svaki je trgovac imao makase i aršin.²⁸ Ako se prodavala svila u koncu, onda su bile tu još male terezije (vaga) s dramima (utezi). I terazije i dramu stajali su u jednoj kutiji koja je izgledala poput kakve knjige od kojih 400 do 500 lista. Spomenemo li još da su neki trgovci imali u dućanu ibrik za vodu, onda smo nabrojili sav potreban pribor trgovaca u bezistenu.

²⁸ Aršin — mjera za dužinu (dug 68 cm), a dijelio se na 16 grehova.

Zazidana vrata Kukavičina bezistena u Gornjoj čaršiji u Travniku

Svaki je dućan, odnosno trgovac, imao još mangalu, u kojoj se zimi ložio drveni ugalj. Na njoj je trgovac grijao ruke. Mangale su se ložile od Mitrova do Jurjeva.

Dobro se sjećam dućana u Gazi Husrevbegovu bezistenu i svi su od reda bili vrlo ukusno uređeni.

Na bezistenskim dućanima nije bilo ćefenaka jer se oni nikada nisu zatvarali, a ako bi se trgovac danju kuda udaljio, pripeo bi preko dućana komad platna. To je isto činio i kad bi otišao na put. I dok je bio odsutan, komšije su vodile brigu o njegovu dućanu.

Kako je već spomenuto, bezisten je noću zatvarao i čuvao i jutrom otvarao pasvandžija.²⁹

Bezisteni su se jutrom dosta kasno otvarali i pred zapad sunca dobro zatvarali. Bezistenlije su bili ljudi dobro situirani, pa nijesu morali raniti na posao kao obrtnici. Kako su ove zgrade bile i onako slabo osvijetljene danju, to su se još za vida zatvarale, dok se moglo vidjeti, da se nije gdje sakrio koji kradljivac. Na to su pazili i trgovci i pasvandžija, kad je trgovce ispraćao i vrata zatvarao.

Kako smo već vidjeli, pet naših bezistena sagradili su bosansko-hercegovački namjesnici, a jedan veliki vezir, i uvakufili ih, da se od prihoda izdržavaju njihove zadužbine. To je spadalo u službu mutevelije.

Kako su se svi vakufski objekti izdavali pod zakup svake godine javnom dražbom, to je po isteku roka svaki zakupnik bio u opasnosti da mu se neko ne nametne većom zakupninom i da ga ne potisne iz dućana u koji se on bio smjestio. Da se tome stane na put pronašli su 1613 g. carigradski pravnici poseban modus za izdavanje vakufskih objekata u dvostruk zakup ili, kako se to stručno kaže, *idžaretein*.

Temeljno načelo ovom idžareternu je da vakuf i nadalje ostaje vlasnik zemljišta i dućana, ali zakupnik da mu plaća godišnju kiriju, te ovaj za to dobiva pravo trajne upotrebe svoga dućana, štaviše i nasljedno pravo u direktnoj lozi. Za to pravo dužan je platiti vakufu pri sklapanju takvog ugovora unaprijed utvrđenu oveću svotu, a to je muadžela, koja se ne smatra nikako kupovninom. Osim toga plaća se godišnja zakupnina, koja se zove muedžela. Pravo takvog idžaretein-vlasnika ograničeno je u toliko, da prelazi putem baštinstva samo na direktnu mušku i žensku lozu podjednako, da se najamni objekt bez naročite privole mutevelije nikako ne može preinačivati, poklanjati, zalagati, niti ikakvoj drugoj alijenaciji ili alteraciji podvrći, čak ni u onom slučaju, ako bi

²⁹ Pasvandžija, od perz. *pasban* i turski suf. *dži*, a znači noćni čuvar. Noćni čuvar bezistena predviđen je i u sultan Sulejmanovoj kanun-nami. Vidi Hamid Hadžibegić, Kanun-nama sultana Sulejmana, Zakonodavca, iz prvih godina njegove vlade. Gl. Z. M. IV—V (1949 i 1950) str. 373.

to i sam šerijatski sudac dopustio. U slučaju da izumre direktna loza ovakvog idžaretein-zakupnika, postaje dotični objekat vakufu mahlul, koji njime može opet posve slobodno raspolagati.³⁰

Samo ovakav način izdavanja dućana predviđen je u zakladnici o Ćamil Ahmed-pašinu vakufu u Travniku.

Zbog ovog idžareteina otuđeni su od vakufa u Brusa-bezistenu svi dućani. To se desilo krajem

³⁰ Dr. Ćiro Truhelka, o c. str. 18

prošlog stoljeća, jer njegov mutevelija nije nikad sjedio u Sarajevu, nego u Stambolu, a u Sarajevu je držao zastupnika. Nakon 1878 nije se brinuo Rustem-pašin mutevelija za objekte u Bosni. Mutevelije Gazi Husrevbegova vakufa budno su pazili kad je koji objekat postao vakufu mahlul i vršili su svoje pravo.

Nisu baš rijetke isprave, što su ih izdavale mutevelije svih triju vakufa u Sarajevu, kojim priznaju prenos objekata pod idžareteinom s umrlih zakupnika na njihove sinove i kćeri.

R É S U M É

L'architecture orientale connaît une espèce curieuse des magasins collectifs, appelés bezistans ou bezistens (en turc moderne bedesten) c'est à dire des edifices où l'on vend des étoffes. Les bezistans de Bosnie sont en pierre avec une coupole ou une voûte et avec des petites boutiques à l'intérieur, lesquelles on alouait aux commerçants du lieu ou étrangers. Les portes et les fenêtres étaient en fer pour la protection des incendies et des cambriolages. L'auteur décrit des bezistans en Bosnie, tous construits à l'époque ottomane. Il y en avait six, dont trois à Saraïevo, deux à Travnik et un à Banja Luka. Le premier avait été construit par les soins de Mehmed Beg, fils du sandjak-beg de Bosnie Isa Beg fils d'Ishak, à la fin du XVe et au commencement du XVIe siècle. Ce bezistan était debout jusqu'à la moitié du XIXe. Ghazi Husrev Beg, qui avait le plus mérité de l'essor de la ville de Saraïevo, fit bâtir le second bezistan de cette ville en 1543 qui en partie fonctionne de nos jours dans son but primitif. Le grand vizir

Rustem Pacha Le Croate, fit construire le Brussa Bezistan en 1551. Au XIXe siècle cet immeuble fut affecté aux deliahs (fripiers) et de 1912 jusqu'à 1926 à une compagnie commissionnée des commerçants en textile. Maintenant on forme des projets de restauration de ces deux objets.

À Banja Luka un quartier de ville s'appelle Bezistan, en marquant le lieu d'un Bezistan, en ruines déjà à la fin du XVIIe siècle. Pendant les foires les marchands du lieu évacuaient leur magasins dans ce Bezistan en les cédant à leurs de Saraïevo, d'où son autre nom, toujours en vigueur, Sarajevska Carsija.

Les deux Bezistans de Travnik, enfin, l'un de 1757 et l'autre de 1758, doivent leur existence à Sapaşalan Kiamil Ahmed Pacha et à son successeur Mehmed Pacha Kukavica, fils du pays. Ces Bezistans, de dimensions plus modestes que ceux de Saraïevo, ont été désaffectés et servent aujourd'hui à d'autres buts.